

Obračun sa čitavim svetom (kako je to izgledalo moguće u poslednjoj deceniji veka) raširio je krila svim mogućim pseudonaučnicima da svoje najdublje snove, autocenzurom pritajene u ranijem periodu, obelodane i da u obračunu sa "neprijateljima" otkriju svoje stare želje za dokazivanjem nemogućeg. Tako je otkriće Evrope kao "neprijatelja", omogućilo i obračun sa evropskom naukom i onim što se do tada i ovde prihvatilo kao osnova naučnog pogleda. Preko noći je mogla biti odbačena i velika seoba naroda, i doseljavanje Slovena, i Iliri i Tračani... U Vinči su potraženi tragovi Srba, Etrurci su postali "braća" (bolje oni nego Hrvati), Sloveni (čitaj Srbi) daju civilizaciju i Grčkoj i Rimu, svaki toponim u Maloj Aziji, u Indiji ili na Apeninskom poluostrvu koji počinje slovom "S" potiče od Srba... Uverenje tih autora da u kritičnim vremenima svaka priča pronalazi svoj put do vernih čitalaca, obistinila se. Tako se desilo da ono što mnogi intelektualci nikada ne bi pisali "u miru" i relativno sređenoj državi, u "stanju rata" i nacionalističke histerije postalo je sasvim moguće. Stanje histerije je pogodno za svaku mitomaniju jer, kada svi deluju kao ludi, svako ludilo izgleda normalno. Zato je u poslednjoj deceniji postalo tako lako objavljivanje najstrašnijih tekstova u najlepšem pakovanju. Najbolji primer je, po spoljnoj formi "enciklopedijski" zbornik Catena mundi iz 1992. na čijih 1800 stranica najveći deo čine tekstovi o vađenju očiju i Srbima kao starosedecima Balkana. U njemu su pored tekstova savremenih autora prezentirani i spisi starih pisaca bez ikakve naznake o vremenu njihovog nastanka. Može se samo nagađati da li su nastali u 19. veku ili 1991. što sasvim sigurno nije učinjeno bez svesne namere ukazivanja na identičnost i nepromenljivost "poželjnih" pojava. (Catena mundi, Srpska hronika na svetskim verigama, knj. I, II, "Ibarske novine", Kraljevo, Matica Srba iseljenika Srbije, Beograd, 1992, priredio Predrag Dragić Kijuk, recenzenti Zoran Gluščević, Vasilije Krestić, Slobodan Mileusnić, Slobodan Rakitić, Željko Simić).

Pitanje koje se može postaviti je čemu potreba da se skida prašina sa starih, odavno prevaziđenih (da li?) ideja, starih pisaca bez naučnog autoriteta ili onih sa njim ali koji su sami, za života prevazišli ova svoja dela i u njima iznete teze, što se npr. može prepoznati u poznom zapisu Jovana Cvijića da nije uvek išao za naučnom vokacijom jer je živio u "uzrujanom vremenu" pa je njegovo praktično bavljenje nacionalnim i teritorijalnim pitanjima učinilo da ta "dugotrajna skretanja nisu bila povoljna za razvijanje naučne ličnosti, kašto su u nekoliko ometala i formiranje naučnih pogleda" (Cvijić, 1924). Odgovor leži u potrebi da se vidi odakle se crpe danas prisutne i raširene ideje, čega su to atavizmi, koliko su u intelektualnim krugovima raširene, i da se utvrdi da li su možda baš ovakvi tekstovi imali mnogo veći uticaj na oblikovanje "nacionalne svesti" nego ozbiljni naučni doprinosi. Odnosno, valjalo bi videti da li i danas možda mnogo više na "mišljenje" široke publike ostavljaju traga izjave Milića od Mačve ili Dragoša Kalajića, na primer, nego naučnika kakvi su Dragoslav Srećković ili Sima Ćirković, kao što su nekada možda više uticali Panta Srećković i Miloš Milojević nego npr. Ilarion Ruvarac ili Stojan Novaković. Ovde se, dakle, nije išlo na "hvatanje za reč" već na traženje svesno ili nesvesno prisutnog stereotipnog mišljenja, budući da se pokazalo da jedna "karakterologija" možda i automatski navedena, često boji čitavo delo, a jedna pogrešna pretpostavka ili bar pretpostavka sa predubedenjem, vodi u određenom pravcu čitavo zaključivanje. Pri tom, nije od naročitog značaja kakve su bile okolnosti u kojima su se proizvodile navođene predrasude, jer su predmet ovog razmatranja intelektualci kojima bi imanentno svojstvo trebalo da budu razum, kritičnost, obrazovanje i svest o sopstvenom uticaju.

Najvažnije je pri svemu tome pitanje u čemu su sličnosti i razlike današnjih i starih intelektualaca u pristupu nacionalnim problemima. Prvi zaključak je da su stereotipi ostali isti, a da su se intelektualci promenili. Stari su bili otvoreni i u žestini mišljenja i u ekspliciranju zahteva, uvereni u nužnost ostvarenja onoga što zastupaju. Zato su im stereotipi često prizemni ali je istovremeno razumljiva njihova želja da dokažu nedokazivo, budući da na kraju uvek otvoreno izlažu racionalni politički interes koji objašnjavaju iracionalnim argumentima. Nasuprot tome, novi intelektualci su uglavnom prikriveni u težnjama, prikriveni u formulaciji stereotipa, čuvaju se otvorenih i eksplicitnih ocena ali su one implicitno sadržane u većini konstatacija, pa stereotipi izlaze iz njihove sadržine. Krajnje ciljeve beleže dvosmisleno da bi tumačenja mogli da izvode po potrebi. Potpuno su preuzeli terminologiju i ideje 19. veka primenjujući ih u svim prilikama, pa tako "pamte" stereotipe i ponavljaju ih doslovno, a "zaboravljaju" (ili ih nikada nisu ni znali) pobude za njihov nastanak. Kada kažu: "Makedonci su izmišljena nacija" to misle stvarno, veruju da se time svesno, neprijateljski, išlo na smanjenje broja Srba, a ne znaju da je poklič "Makedonci su izmišljena nacija" nastao da bi se dakazalo da je "Solun naš" uz punu svest da Makedonci nisu ni Bugari ni Srbi. Kada kažu: "Albanci nisu za državu" ne znaju da iza toga ne stoji Kosovo, već poklič "Drač je naš". Kada svom ambiciozno zamišljenom zborniku nacionalne patetike daju naslov Catena mundi objašnjavajući podnaslovom Srpska hronika na svetskim verigama šta pod tim pojmom podrazumevaju, neće da znaju da zapravo impliciraju nešto sasvim suprotno od onoga što su želeli stari pisci za koje je "Catena mundi" označavala "kopču" koja "spaja i izmiruje Istok i Zapad, Sever i Jug" (Balkan i Balkanci, 1937), a ne "verige" koje razapinju... Specifičnost današnjih "nacionalnih radnika" jeste u tome da nepogrešivo ponavljaju stotinu puta ispričanu priču, a da i dalje veruju da su tek oni shvatili i opisali suštinu "nacionalnog bića" koju drugi ne poznaju. Nemaju svest da samo nastavljaju tradiciju širenja istih mitoloških i mitomanskih ideja koje su im stari ostavili u amanet, ali koje u vremenu u kojem oni deluju, izgledaju dvostruko više anahrone i snažnije potvrđuju prizemnost kao primarno svojstvo nacionalističkog mišljenja. Zato i intelektualci koji se upuštaju u poželjno nacionalističko pisanje takvim delima sebe stavljaju na margine nauke, kao što je i nacionalizam na marginama intelektualnog stvaralaštva.

Osamdesetih godina se desio novi pokušaj imitacije romantizma sa obnovljenom epikom. Tamo gde se srpska "renesansa", suprotno suštinskom značenju te reči, tumači kao povratak srednjem veku, ovo se i moglo desiti u jednom potpuno iskrivljenom vidu. Neoromantizam ili pseudoromantizam nije mogao biti podsticaj za budućnost već je dao impuls za iskrivljeno shvaćanje prošlosti. Mit je shvaćen kao srž života, a legenda je postala sama istina. Verovanje da je predanje, tradicija, najveća vrednost koju nacija poseduje, proizvelo je grčevito pozivanje na nju. Najbolji dokaz o predimenzioniranosti